

45. Wang D, Liang R, Yang M, Ma J, Li W, Mu M, et al. Incidence and disease burden of coal workers' pneumoconiosis worldwide, 1990-2019: evidence from the Global Burden of Disease Study 2019. *Eur Respir J*. 2021;58(5):2101669. doi: <https://10.1183/13993003.01669-2021>

46. Pal A, Dasgupta A, Sanjoy K, Sadhukhan SK, Bandyopadhyay L, Paul B, et al. How common are aches and pains among garment factory workers? A work-related

musculoskeletal disorder assessment study in three factories of south 24 Parganas district, West Bengal. *Journal of Family Medicine and Primary Care*. 2021;10(2):91. doi: https://10.4103/jfmpc.jfmpc_55_20

47. Baur X. Asbestos-related disorders in Germany: background, politics, incidence, diagnostics and compensation. *Int J Environ Res Public Health*. 2018;15(1):143. doi: <https://10.3390/ijerph15010143>

Стаття надійшла до редакції
15.03.2023

УДК 613.2:614.2:616-084(477)

<https://doi.org/10.26641/2307-0404.2023.3.289218>

М.П. Гуліч *,
О.Д. Петренко

ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ЗАХВОРЮВАНЬ: ПОЛІТИКА ВООЗ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД (до 75-річчя діяльності ВООЗ в Україні)

ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України»

вул. Попудренка, 50, Київ, 02094, Україна

SI "O.M. Marzиеiev Institute for Public Health of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine"

Popudrenka str., 50, Kyiv, 02094, Ukraine

*e-mail: gutara@ukr.net

Цитування: *Медичні перспективи*. 2023. Т. 28, № 3. С. 152-162

Cited: *Medicni perspektivi*. 2023;28(3):152-162

Ключові слова: здорове харчування, профілактика хронічних захворювань, політика ВООЗ, законодавчі та нормативно-правові акти України, здорові харчові звички

Key words: healthy nutrition, prevention of chronic diseases, WHO policy, legislative and regulatory acts of Ukraine, healthy eating habits

Реферат. Здорове харчування як фактор запобігання захворювань: політика ВООЗ та вітчизняний досвід (до 75-річчя діяльності ВООЗ в Україні). Гуліч М.П., Петренко О.Д. В умовах постійного зростання тягаря хронічних неінфекційних захворювань діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) спрямована на розробку політики й стратегії в галузі профілактики неінфекційних хвороб (НІЗ) та постійно розвивається. Робота присвячена розгляду послідовної політики ВООЗ, викладеної в документах щодо зв'язку харчування з розвитком НІЗ. Мета роботи: визначити основні етапи політики ВООЗ щодо здорового харчування як головної передумови запобігання розвитку неінфекційних захворювань та окреслити відповідні заходи в Україні. Матеріали й методи: інформаційні, бібліографічні, нормативно-правові. Використано методи: системно-структурний, формально-логічний, бібліографічний та метод неформалізованого (традиційного) аналізу.

Основні результати. Проведено аналіз політики ВООЗ щодо здорового харчування як фактора запобігання розвитку хронічних неінфекційних захворювань. Визначено ключові етапи політики та ухвалення рішень на глобальному рівні протягом останніх трьох десятиліть. Установлено, що еволюція ролі харчування в рамках політики ВООЗ відбулася від закликів до урядів країн розробити державні політики щодо харчування населення та створити національні плани дій у 90-х роках минулого століття до глобальних стратегій і дій, які відбулися у XXI столітті. Розглянуто базові документи ВООЗ щодо зв'язку харчування з розвитком хронічних захворювань та розширення розуміння змісту та необхідності здорового харчування. Висвітлено питання реалізації політики ВООЗ в Україні: розроблено і впроваджено «Національний план заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року» (2018), який став дорожньою картою для розробки низки керівних документів. Важливіші з них стосуються організації та норм здорового харчування дітей. Однак формування вітчизняної нормативно-правової бази щодо здорового харчування остаточно ще не завершено. Висновки. Визначено, що Україна потребує удосконалення політики щодо обмеження використання насичених жирів, промислово вироблених трансжирних кислот, обмеження орієнтованого на дітей маркетингу нездорової їжі та безалкогольних напоїв. Існує необхідність проведення широких інформаційних та просвітницьких заходів у межах просування рекомендацій ВООЗ щодо здорового харчування.

Abstract. Healthy nutrition as a disease prevention factor: WHO Policy and National Experience (to mark the 75th anniversary of WHO in Ukraine). Gulich M.P., Petrenko O.D. *In the context of the constant increase in the burden of chronic non-communicable diseases, the World Health Organization's (WHO) activities are aimed at developing policies and strategies in the field of non-communicable disease (NCD) prevention, which have been continuously evolving. The work is dedicated to examining the sequential policy of the WHO outlined in documents regarding the link between nutrition and the development of non-communicable diseases. The objective of this study is to identify the main stages of WHO's policy on healthy nutrition as a key prerequisite for preventing the development of non-communicable diseases and outline the corresponding measures in Ukraine. Materials and methods: informational, bibliographic, normative-legal. The study utilized systematic-structural, formal-logical, bibliographic, and non-formalized (traditional) analysis methods. An analysis of WHO's policy on healthy nutrition as a factor in preventing the development of chronic non-communicable diseases has been conducted. The key stages of policy development and decision-making at the global level over the past three decades have been identified. It has been determined that the evolution of the role of nutrition within WHO's policy has progressed from urging governments to develop national food policies and create national action plans in the 1990s to global strategies and actions that have taken place in the 21st century. The basic WHO documents regarding the link between nutrition and the development of chronic diseases have been examined, as well as the expansion of understanding the content and necessity of healthy nutrition. The implementation of WHO's policy in Ukraine has been highlighted: the "National Action Plan on Non-communicable Diseases to Achieve the Sustainable Development Goals by 2030" (2018) has been developed and implemented, serving as a roadmap for the development of a series of guiding documents. The most important of these documents pertain to the organization and standards of healthy nutrition for children. However, the formation of a national regulatory and legal framework regarding healthy nutrition has not yet been completed. It has been determined that Ukraine needs to improve its policy on limiting the use of saturated fats, industrially produced trans fatty acids, and marketing unhealthy food and non-alcoholic beverages targeted at children. There is a need for extensive informational and educational activities to promote WHO's recommendations on healthy nutrition.*

Всесвітня організація охорони здоров'я, яка спрямовує та координує міжнародну практику охорони здоров'я, на початок 90-х років XX століття ініціювала й очолила роботу з визначення ролі харчування в збереженні здоров'я та розвитку неінфекційних захворювань, які охопили всі країни сучасного світу [1-5].

Уперше питання харчування як фактора збереження здоров'я було підняте ВООЗ на 1-й Міжнародній римській конференції (ICN) у 1992 році [6, 7]. Декларація та План дій щодо харчування, ухвалені на ICN, заклали основу політики ВООЗ у галузі харчування та закликали уряди країн-учасниць конференції розробити національну політику та плани дій у галузі харчування. Перший аналіз реалізації цієї політики стосувався підсумку досвіду 27 країн європейського регіону, які започаткували або реалізують заходи та/або

розробили Національний план дій щодо харчування [8]. Було визначено спільні проблеми, пов'язані з розвитком неінфекційних захворювань та харчуванням, та зазначено, що Україна бере участь у консультаціях ВООЗ, але не має достовірних даних щодо харчування населення і не сформульована державна політика в галузі харчування. У цей період найпомітніші заходи ВООЗ були пов'язані з моніторингом харчування населення як важливої складової для формування, впровадження та оцінки ефективності державної політики, спрямованої на покращення харчового благополуччя населення [9, 10].

Згодом з'явилася достатня кількість наукових досліджень [11, 12, 13], результати яких лягли в основу розроблених ВООЗ глобальних стратегій і дій щодо здорового харчування. Однак на сьогодні відсутні дані аналізу послідовної

політики ВООЗ, викладеної в документах, щодо здорового харчування як головної передумови запобігання та боротьби з хронічними неінфекційними захворюваннями. Також відсутня узагальнена інформація відносно реалізації основних засад цієї політики ВООЗ в Україні. Україна стала членом Всесвітньої організації охорони здоров'я 3 квітня 1948 р. Але до 1991 р. це був період неактивного членства в цій організації. Україна почала активно співпрацювати з ВООЗ у 1992 р. після отримання незалежності. У Києві функціонує Представництво ВООЗ – Європейське бюро ВООЗ в Україні. Сьогодні, коли виповнюється 75 років діяльності ВООЗ в Україні, актуальним є узагальнення та аналіз основних етапів політики ВООЗ щодо здорового харчування як одного з факторів профілактики хронічних захворювань. Також необхідно окреслити шлях України, яка після отримання незалежності активно приєднувалась до основних міжнародних ініціатив та заходів ВООЗ щодо профілактики НІЗ та принципів здорового харчування [14, 15].

Мета – визначити основні етапи політики ВООЗ щодо здорового харчування як головної передумови запобігання та боротьби з хронічними неінфекційними захворюваннями та окреслити відповідні заходи в Україні.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інформаційні бази документів ВООЗ та нормативно-правових документів України щодо здорового харчування як фактора запобігання розвитку хронічних неінфекційних захворювань у населення. Аналіз здійснено за допомогою системно-структурного, формально-логічного, бібліографічного методів та методу неформалізованого (традиційного) аналізу. Період пошуку (ретроспективність) становить 30 років (1992-2022 рр.). Для відбору інформаційних джерел використовувались такі бази та системи пошуку даних: офіційні сайти ВООЗ [16], ЄС [17], US FDA [18], Міністерства охорони здоров'я України [19], Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського [20], баз даних Web of Science, Scopus, Google Scholar. За результатами пошуку відібрано та опрацьовано 78 інформаційних джерел. Комітет з медичної етики при Державній установі «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України» зробив висновок про можливість публікації цієї статті. При проведенні наукових досліджень були передбачені заходи щодо забезпечення безпеки для здоров'я людей, дотримання їх прав, людської гідності та морально-етичних норм відповідно до принципів Гельсінської декларації прав людини, Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицини та

відповідних Законів України (протокол № 3 від 30.11.2021 р., № 1 від 23.01.2023 р.).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Питання харчування було підняте на світовій рівень на 1-й Міжнародній римській конференції ВООЗ з харчування. Уперше конференція такого рівня була присвячена саме питанням харчування і його ролі в розвитку хронічних неінфекційних захворювань [6]. На конференції були ухвалені Декларація і План дій щодо харчування. Усі учасники цієї урядової конференції, зокрема й Україна, підписали Декларацію з харчування, де зобов'язалися до кінця ХХ століття розробити й ухвалити у своїх країнах Національну концепцію щодо харчування населення. Ухвалені на конференції Декларація і План дій стали чинним керівництвом для країн щодо розробки політики щодо харчових продуктів і харчування населення та національних планів дій для сприяння правильному харчуванню. Також на початок 90-х років ХХ століття ВООЗ розробила та запровадила в багатьох країнах-членах ЄС програму ВООЗ “Загальнонаціональна програма з інтегрованої профілактики неінфекційних захворювань (CINDI)” (Countrywide Integrated Noncommunicable Disease Intervention (CINDI)” Programme) [21]. Реалізація цієї програми у 29 європейських країнах встановила, що вирішальна роль у формуванні неінфекційних захворювань належить факторам ризику їх розвитку, пов'язаним зі способом життя, зокрема нераціональному харчуванню. А в «Керівництві CINDI щодо харчування» в якості головної передумови запобігання та боротьби з неінфекційними захворюваннями визначена політика щодо продовольства та харчування [22]. Цей період пов'язаний з оцінкою ефективності державної політики, спрямованої на покращення харчового благополуччя населення та збереження здоров'я.

Спираючись на основні положення Римської декларації з харчування та світовий досвід, накопичений Програмою CINDI, експерти ВООЗ розробили низку документів, які вже стосуються питань здорового харчування. Вирішальну роль у цьому розвитку відіграла велика кількість проведених досліджень, які свідчили про безпосередній вплив деяких харчових речовин, а саме: солі, цукру, трансізомерів жирних кислот, на розвиток неінфекційних захворювань [7, 23, 24, 25].

На Всесвітній асамблеї охорони здоров'я у 2004 році була ухвалена розроблена ВООЗ "Глобальна стратегія з харчування, фізичної активності та здоров'я" [26], де йшла мова про здорове харчування. У подальшому для виконання положень цієї Глобальної стратегії експерти

Європейського бюро ВООЗ послідовно розробляли Плани дій щодо харчування в Європейському регіоні [27, 28, 29, 30, 31].

І вже згідно з планом дій на 2007-2012 роки [29], у Рекомендованих змінах щодо харчування було викладено основні принципи здорового харчування для запобігання розвитку НІЗ, а саме: насичені жири повинні становити менше ніж 10% добової калорійності раціону; трансізомери жирних кислот повинні становити менше ніж 1% від добової кількості жиру; моно- і дисахариди повинні становити менше ніж 10% добової калорійності раціону; споживання фруктів та овочів повинно бути не менше ніж 400 г на добу; споживання солі повинно бути не більше ніж 5 г на добу. Згодом не тільки ВООЗ, але й світові лідери зобов'язалися скоротити дію нездорового харчування на людей. Так, на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у 2011 р. була ухвалена Політична декларація ООН (2011) щодо неінфекційних захворювань, у якій значне місце приділялося здоровому харчуванню [31].

А у 2013 році Всесвітня асамблея охорони здоров'я ухвалила «Глобальний план дій щодо профілактики неінфекційних захворювань та боротьби з ними на 2013-2020 рр.» де серед дев'яти глобальних цілей було включено зниження на 30% споживання солі до 2025 року [32, 33]. І вже з 2014 року політика ВООЗ була чітко спрямована на розробку рекомендацій щодо здорового харчування людини протягом усього життя. Рекомендації щодо здорового харчування на всіх етапах життя розглядалися в листопаді 2014 р. на 2-й Міжнародній римській конференції з харчування, де ВООЗ разом з ФАО прийняли два сумісних документи: Римську декларацію з харчування (Rome Declaration on Nutrition) та Рамкову програму дій (Framework for Action) [34].

Відносно Рекомендацій ВООЗ щодо здорового харчування для дорослих і дітей старше 2 років, то на 2015 рік вони були чітко сформульовані чотирма пунктами: споживання фруктів та овочів (400 г); лімітування жиру до 30%; скорочення цукру до 10%; зменшення солі до 5 г [35, 36, 37, 38, 39, 40]. У подальшому на технічних консультаціях ВООЗ мова вже йде про рекомендації щодо норм споживання насичених жирних кислот і трансжирних кислот для дорослих і дітей та встановлення глобальних контрольних показників натрію для різних категорій продуктів харчування [41].

Цілісний підхід щодо здорового харчування, що реалізується протягом усього життя, дуже важливий для профілактики багатьох НІЗ [42, 43]. Він має також особливе значення для про-

філактики надмірної ваги та ожиріння, оскільки надлишки ваги накопичуються протягом життя [44, 45]. Надзвичайно важливим є спостереження за надмірною вагою та ожирінням у дітей для досягнення зміни ситуації в ранньому віці [46, 47, 48]. У зв'язку з цим Європейське регіональне бюро ВООЗ розробило та підтримує Ініціативу з епіднадзора за дитячим ожирінням (COSI) – найбільшу ініціативу такого роду у світі [49, 50]. На сьогоднішній день у рамках COSI було здійснено вимірювання параметрів понад пів мільйона дітей у 42 країнах Європи. Останні результати показують, що хоча показники надмірної ваги й ожиріння в дітей дуже високі, деяким країнам вдалося їх знизити.

Генеральна Асамблея ООН, яка 1 квітня 2016 року у своїй резолюції 70/259 проголосила 2016–2025 роки Десятиліттям харчування, закликала ФАО/ВООЗ «відігравати провідну роль у здійсненні Десятиліття дій з проблем харчування та розробити програму роботи, а також засоби її здійснення на основі Римської декларації та пов'язаної з нею Рамкової програми дій на період до 2025 року» [52, 53]. Наразі експерти Європейського бюро ВООЗ розробили «План дій щодо профілактики та боротьби з неінфекційними захворюваннями в Європейському регіоні у ВООЗ 2016–2025 рр.» [53].

У рамках Десятиліття дій з проблем харчування передбачено використання моделей профілю поживних речовин продуктів харчування з обов'язковим маркуванням їхньої харчової цінності та удосконалення інгредієнтного складу (реформація) харчових продуктів і напоїв шляхом заміщення трансжирів та насичених жирів ненасиченими жирами, зниженням вмісту солі та цукру, уникаючи при цьому використання шкідливих альтернатив, для більш здорового харчування [54, 55, 56].

У травні 2018 р. Асамблея охорони здоров'я ухвалила тринадцяту Загальну програму роботи (ОПР13), якою ВООЗ керуватиметься у своїй роботі у 2019-2023 рр. [30]. Для прискорення впровадження цих дій ВООЗ розробила дорожню карту – пакет заходів REPLACE (заміна: пакет дій для усунення промислово вироблених трансжирних кислот, 2018) [57]. Ця Програма в якості пріоритетних дій щодо забезпечення здорового харчування в будь-якому віці передбачає виключення трансжирів промислового виробництва зі складу харчової продукції. У 2022 році, згідно з четвертим щорічним звітом ВООЗ з цього питання, відстежується глобальний прогрес у досягненні цілі – «до 2023 року ліквідація промислового виробництва трансжирних кислот» [58].

Також у 2023 р. в «Глобальному звіті ВООЗ про зниження споживання натрію» ВООЗ уперше на сьогодні задокументувала прогрес у сфері політики зменшення споживання солі (через картку оцінки натрію) та вплив на серцево-судинні захворювання [59]. Крім того, у цьому звіті висловлюється впевненість, що, якби рекомендована ВООЗ політика була повністю впроваджена, споживання натрію скоротилося б більше ніж на 20%, наблизившись до цілі, встановленої у 2013 році [60].

Як невід’ємна частина європейського процесу боротьби з так званими «хворобами цивілізації» Україна із самого початку приєдналась до основних міжнародних ініціатив стосовно збереження здоров’я населення, профілактики хронічних неінфекційних захворювань для досягнення цілей сталого розвитку. Так, уже в далекому 1994 році Україна приєдналася до виконання програми СІНДІ в рамках досліджень на базі Інституту кардіології АМН України. У 2001 році виконавцями програми було розроблено та видано буклет «Принципи здорового харчування (СІНДІ Україна). Посібник для поліпшення якості роботи», що є адаптованим для України варіантом рекомендацій ВООЗ з харчування ("СІНДІ dietary guide") [61].

Згідно із зобов’язаннями щодо Декларації 1-ї Римської конференції з харчування, в Україні на початок ХХІ століття фахівцями Інституту громадського здоров’я ім. О.М. Марзєєва НАМН України розроблялась Національна концепція здорового харчування населення України. У 2003 р. концепція була схвалена на загальних зборах НАМНУ і представлена для подальшого затвердження. Але на той час не вистачило політичної волі Верховної ради прийняти її на рівні закону, і ця Концепція в дещо трансформованому вигляді була реалізована як Розпорядження Кабінету міністрів України від 26.05.2004 р. № 332-р «Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення», у якій уже було передбачено виконання певних завдань щодо здорового харчування, у тому числі у сфері виробництва продовольчої сировини та виробництва харчових продуктів [62].

У 2009 г. фахівцями Інституту ім. О.М. Марзєєва НАМНУ за ініціативою Європейського бюро ВООЗ було проаналізовано ситуацію в Україні щодо харчування та здоров’я населення. За результатами аналізу представлено «Національну стратегію щодо неінфекційних захворювань, пов’язаних зі способом життя, особливостями харчування та фізичною активністю»,

яка була направлена до Європейського бюро ВООЗ в Україні в грудні 2009 року. Ця Стратегія опублікована в першому номері журналу Академії медичних наук України за 2010 рік [63]. На той час питання необхідності здорового харчування для профілактики хронічних неінфекційних захворювань виникло при виконанні близько 30 державних цільових та галузевих програм. Але за відсутності чітких рекомендацій для лікарів щодо основ здорового харчування не відбулося бажаного результату. Враховуючи це, МОЗ України розробило ряд нормативно-правових документів щодо харчування, перш за все: «Методичні рекомендації для лікарів загальної практики – сімейної медицини з приводу консультування пацієнтів щодо основних засад здорового харчування» (Наказ МОЗ України № 16 від 14.01.2013) [64]. Метою цього документа є надання обґрунтованої інформації для підвищення підготовленості лікаря та добірка рекомендацій ВООЗ і програми СІНДІ щодо здорового харчування. Рекомендації містять «Дванадцять принципів здорового харчування ВООЗ». В Україні також було проведено певні зміни щодо норм фізіологічної потреби в харчових речовинах й енергії населення України відповідно до змін енергетичних витрат людини при сучасному способі життя: Наказ МОЗ України 03.09.2017 № 1073 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» [65]. А на виконання Римської декларації та Рамкової програми дій 2-ї Міжнародної римської конференції з харчування щодо застосування багатогалузевого підходу до питання харчування розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2018 р. № 530-р було затверджено дуже важливий документ «Національний план заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року», який є дорожньою картою виконання заходів до 2030 року [66]. Цей План містить розділ 7 «Підтримка та пропагування здорового харчування». У ньому передбачено комплексний підхід до участі відповідних міністерств і відомств, зокрема МОЗ, МОН, Мінекономрозвитку, Мінагрополітики, у виконанні запланованих заходів щодо здорового харчування. На виконання пунктів 5 і 6 розділу 7 «Національного плану заходів...» Постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 305 щодо «Затвердження норм та порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку» затверджені «Норми харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку» [67].

Вони розроблені відповідно до принципів ВООЗ щодо здорового харчування та нових норм фізіологічної потреби в харчових речовинах та енергії. Цими документами передбачені основні вимоги до шкільного харчування, а саме: зменшення споживання солі, цукру й жиру в складі харчових продуктів, а також обмеження калорійності харчових продуктів і страв у навчальних закладах. Для впровадження положень Віденської (2013) та Римської (2014) декларацій щодо здорового харчування, а також «Національної стратегії розбудови безпечної і здорового освітнього середовища у новій українській школі» [68], а саме стратегічної цілі № 3, розбудови системи здорового харчування, МОЗ України розробило «Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти», який визначає медичні вимоги безпеки до шкільного харчування [69]. Вказані зміни в шкільному харчуванні за принципами здорового харчування дозволять формувати в дитини правильні харчові звички, які залишаться на все життя.

Однак, на жаль, в Україні відзначається недостатня поінформованість основної маси населення щодо принципів здорового харчування. Уявлення про нього в основному базується на інформації з рекламних роликів і рекламних статей у засобах масової інформації [70]. Разом з тим не завжди поінформованість дорівнює дотриманню цих принципів. Підтвердженням тому слугують проведені нами широкі епідеміологічні дослідження щодо поінформованості школярів та студентів України відносно принципів здорового харчування. Отримані нами результати дали змогу зробити висновок: студентська молодь у 85-92% поінформована, але не усвідомлює це і переважно не дотримується принципів здорового харчування або частково дотримується [71, 72].

В обговоренні проаналізованих документів ВООЗ та опублікованих вітчизняних і закордонних матеріалів з проблеми боротьби з НІЗ, які є однією з головних глобальних проблем охорони здоров'я у 2000-х роках, слід зазначити, що Всесвітня організація охорони здоров'я, як авторитетний світовий лідер, протягом тривалого часу формувала і здійснювала послідовну політику щодо харчування як фактора запобігання розвитку НІЗ. За цей період ВООЗ розробила або оновила понад 50 керівних документів або рекомендацій у галузі харчування. У цей час харчовий чинник було визнано одним з основних, що визначає як поширення, так й ефективність боротьби з неінфекційними захворюваннями. Ключовим документом ВООЗ щодо визначення ролі харчування в розвитку хронічних неін-

фекційних захворювань є «Глобальна стратегія з харчування, фізичної активності для здоров'я» (2004). У подальшому основні етапи політики та ухвалення рішень ВООЗ були спрямовані на визначення саме здорового харчування як фактора запобігання розвитку хронічних неінфекційних захворювань. Вирішальну роль у цьому прогресі відіграла велика кількість проведених досліджень щодо зв'язку між особливостями харчування та розвитком неінфекційних захворювань [24, 33, 37-39, 59, 60]. За результатами цих досліджень у науковій спільноті сформувалося поняття «здорове харчування». І хоча цей термін законодавчо ніде не визначено, але щодо розвитку НІЗ, перш за все, мається на увазі харчування зі знизеним вмістом солі, цукру, насичених жирів та трансжирів. У підсумку експертами ВООЗ визначено основні рекомендації щодо нутрієнтної характеристики здорового харчування для профілактики НІЗ, а саме: солі не більше ніж 5 г на добу; моно- і дисахаридів 10% від добової калорійності раціону; насичених жирів 10% від добової калорійності раціону; трансізомерів жирних кислот 1% від добової кількості жиру. Загальне добове споживання фруктів та овочів повинно бути не менше ніж 400 г на добу. Саме ці принципи викладені в документі ВООЗ на глобальному рівні «Здорове харчування» (2015) й отримали розвиток у наступних документах ВООЗ: «Глобальний план дій щодо профілактики неінфекційних захворювань та боротьби з ними на 2013-2020 рр.», «План дій щодо профілактики та боротьби з неінфекційними захворюваннями у Європейському регіоні ВООЗ 2016–2025 рр.»

Однак треба зазначити, що, як свідчать дані «Моніторингу виконання зобов'язань щодо боротьби з неінфекційними захворюваннями станом на 2021 р.» [73], у країнах Європейського регіону попри докладені зусилля не вдається досягти цільових показників щодо здорового харчування. Тільки 46% країн виконали основні заходи й досягли певного прогресу щодо профілактики НІЗ, але про повне досягнення всіх цільових значень щодо здорового харчування не повідомила жодна країна. Реальний прогрес у запобіганні НІЗ, пов'язаний з дієтою протягом життєвого циклу, вимагає радикальної трансформації харчових систем [74-77] та прискорення прогресу [53]. Результати цього огляду свідчать, що для реалізації міжнародних ініціатив у галузі здорового харчування необхідні відповідні політичні рішення на законодавчому рівні. Найкраще на законодавчому рівні в країнах європейського регіону, зокрема і в Україні, реалізовано політику

щодо скорочення споживання населенням солі/натрію. За оцінками експертів ВООЗ, в Україні недосконала політика з обмеження споживання насичених жирів та промислово вироблених трансжирів [55]. Потребують розробки та впровадження нормативні документи, що обмежують орієнтований на дітей маркетинг нездорової їжі та безалкогольних напоїв. В Україні також існує потреба в проведенні широких науково обґрунтованих інформаційних та просвітницьких заходів у межах просування рекомендацій ВООЗ щодо здорового харчування.

У 2025 році по завершенні Десятиліття харчування буде проведено середньостроковий огляд виконання поставлених ВООЗ цілей у галузі здорового харчування. Завершальна оцінка запланована на 2030 рік [78].

ВИСНОВКИ

1. На порядку денному Всесвітньої організації охорони здоров'я протягом останніх 30 років постійно стояли питання неуклінного зростання тягаря хронічних неінфекційних захворювань у населення в глобальному масштабі та розробка заходів щодо профілактики та запобігання подальшого росту хронічних хвороб. Широкомасштабні епідеміологічні дослідження дозволили встановити основні фактори ризику розвитку хронічних неінфекційних захворювань. Визнано, що серед поведінкових факторів ризику значне місце посідає харчування.

2. Розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я політика у сфері харчування для запобігання хронічних неінфекційних захворювань стала ключовою в боротьбі з цими хворобами на міжнародному рівні. Результати наукових спостережень дозволили сформулювати поняття «здорове харчування» та встановити основні вимоги до здорового харчування в контексті політики Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо профілактики хронічних неінфекційних захворювань. Важливим напрацюванням з цього питання є "Глобальна стратегія

щодо харчування, фізичної активності та здоров'я" (2004), "Глобальний план дій щодо профілактики неінфекційних захворювань на 2013-2020 роки" (2013) та "Здорове харчування" (2015).

3. Країни Європейського регіону досягли певних успіхів у профілактиці хронічних захворювань, проте прогноз Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчить, що жодна країна не досягне повних стандартів здорового харчування до 2030 року. Запобігання захворюванням вимагає з боку держав значних змін у системах харчування населення та ухвалення відповідних політичних рішень.

4. Україна досягла значних успіхів щодо удосконалення нормативно-правової бази для підтримки здорового харчування та профілактики неінфекційних захворювань. Ухвалено базові документи, які відповідають рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я. Проте на національному рівні є необхідність впровадження політики, спрямованої на зменшення виробництва та використання насичених жирів і трансжирів, а також контролю за рекламою нездорової їжі та напоїв, адресованою дітям. Важливим етапом у поширенні рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я є реалізація широких інформаційних та просвітницьких заходів.

Внески авторів:

Гуліч М.П. – концептуалізація, методологія, дослідження;

Петренко О.Д. – дослідження, візуалізація.

Фінансування. Дослідження виконані в межах бюджетної НДР «Наукове обґрунтування удосконалення організації харчування дітей в новій українській школі» (№ держреєстрації 0120U105403) та бюджетної НДР «Обґрунтування наукових засад реалізації заходів профілактики неінфекційних захворювань в Україні відповідно до Цілей сталого розвитку» (№ держреєстрації 0116U000758).

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

REFERENCES

1. Food and health in Europe: WHO regional publications european series [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; WHO Regional Publications European Series 96. 2004 [cited 2023 Jul 15]; 385 p. Available from:

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272255/9789289013635-eng.pdf?sequence=3>

2. Murray CJ, Aravkin AY, Zheng P, et al. Global burden of 87 risk factors in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of

Disease Study 2019. The Lancet [Internet]. 2020 Oct [cited 2023 Jul 15];396(10258):1223-49.

doi: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30752-2](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30752-2)

3. Diet, nutrition, and the prevention of chronic diseases. World Health Organization technical report series, 797 [Internet]. Geneva: World Health Organization; 1990 [cited 2023 Jul 15]; 203 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/39426>

4. Martini D, Tucci M, Bradfield J, Di Giorgio A, Marino M, Del Bo' C, et al. Principles of Sustainable

Healthy Diets in Worldwide Dietary Guidelines: Efforts So Far and Future Perspectives. *Nutrients* [Internet]. 2021 May 27 [cited 2023 Jul 9];13(6):1827. doi: <https://doi.org/10.3390/nu13061827>

5. Afshin A, Sur PJ, Fay KA, et al. Health effects of dietary risks in 195 countries, 1990–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *The Lancet* [Internet]. 2019 May [cited 2023 Jul 15];393(10184):1958-72. doi: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(19\)30041-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(19)30041-8)

6. International Conference on Nutrition : final report of the Conference, Rome, December 1992 [Internet]. Geneva: World Health Organization; 1992 [cited 2023 Jul 15]; 65 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/61254>

7. Diet, nutrition and the prevention of chronic diseases. Report of a Joint WHO/FAO Expert Consultation [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2003 [cited 2023 Jul 15]; WHO Technical Report Series, No. 916. Available from: http://whglibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_916.pdf

8. Comparative Analysis of Nutrition Policies in WHO European Member States [Internet]. World Health Organization. Regional Office for Europe; 1998 Oct [cited 2023 Jul 15]; 72 p. EUR/ICP/LVNG 01 02 01. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/108120>

9. Gassner L, Zechmeister-Koss I, Reinsperger I. National Strategies for Preventing and Managing Non-communicable Diseases in Selected Countries. *Frontiers in Public Health* [Internet]. 2022 Feb 10 [cited 2023 Jul 9];10. doi: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.838051>

10. Djojosoeparto SK, Kamphuis CB, Vandevijvere S, Murrin C, Stanley I, Romaniuk P, et al. Strength of EU-level food environment policies and priority recommendations to create healthy food environments. *European Journal of Public Health* [Internet]. 2022 Mar 9 [cited 2023 Jul 12]. doi: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckac010>

11. Rao P, Rodriguez RL, Shoemaker SP. Addressing the sugar, salt, and fat issue the science of food way. *npj Science of Food* [Internet]. 2018 Jul 16 [cited 2023 Jun 28];2(1). doi: <https://doi.org/10.1038/s41538-018-0020-x>

12. Milajerdi A, Djafarian K, Shab-Bidar S. Dose-response association of dietary sodium intake with all-cause and cardiovascular mortality: a systematic review and meta-analysis of prospective studies. *Public Health Nutrition* [Internet]. 2018 Oct 22 [cited 2023 Jun 28];22(2):295-306. doi: <https://doi.org/10.1017/s1368980018002112>

13. Jessri M, Hennessey D, Bader Eddeen A, Bennett C, Zhang Z, Yang Q, et al. Sodium, Added Sugar and Saturated Fat Intake in Relation to Mortality and Cardiovascular Disease Events in Adults: Canadian National Nutrition Survey Linked with Vital Statistics and Health Administrative Databases. *British Journal of Nutrition* [Internet]. 2022 Apr 8 [cited 2023 Jun 28];1-33. doi: <https://doi.org/10.1017/s000711452200099x>

14. Khendel NV. [Organizational and legal aspects of the World Health Organization as a coordinating universal organization]. *Aktualni problemy polityky* [Internet]. 2020 Jan 23 [cited 2023 Jul 12];(64):145-58. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.193>

15. Holdenberh TV. [The main directions of international legal cooperation of the Ukraine with the World Health Organization]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia* [Internet]. 2018[cited 2023 Jul 12];36(2):179-82. Ukrainian. Available from: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/44.pdf

16. World Health Organization (WHO) [Internet]. [cited 2023 Jul 14]. Available from: <https://www.who.int/>

17. European Union [Internet]. [cited 2023 Jul 14]. Available from: <https://european-union.europa.eu/>

18. U.S. Food and Drug Administration [Internet]. [cited 2023 Jul 14]. Available from: <https://www.fda.gov/>

19. [Ministry of Health of Ukraine]. [Internet]. [cited 2023 Jul 14]. Ukrainian. Available from: <https://moz.gov.ua>

20. National Library of Ukraine named after VI. Vernadskyi [Internet]. [cited 2023 Jul 14]. Ukrainian. Available from: <http://nbuv.gov.ua/>

21. Sountrywide integrated noncommunicable disease intervention (CINDI) phogramme [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 1996 [cited 2023 Jul 14]. 200 p. Available from: http://whqlibdoc.who.int/hq/1994/EUR_ICP_CINDI_94.0_2_PB04.pdf

22. CINDI dietary guide [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2000 [cited 2023 Jul 14]. 32 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/108342>

23. Nishida C, Uauy R, Kumanyika S, Shetty P. The Joint WHO/FAO Expert Consultation on diet, nutrition and the prevention of chronic diseases: process, product and policy implications. *Public Health Nutrition* [Internet]. 2004 Feb [cited 2023 Jun 28];7(1a):245-50. doi: <https://doi.org/10.1079/phn2003592>

24. Li C, Cobb LK, Vesper HW, Asma S. Global Surveillance of trans-Fatty Acids. *Preventing Chronic Disease* [Internet]. 2019 Oct 31 [cited 2023 Jun 28];16. doi: <https://doi.org/10.5888/pcd16.190121>

25. World Health Organization (WHO) [Internet]. Noncommunicable diseases; 2022 Sep 16 [cited 2023 Jun 27]. Available from: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/noncommunicable-diseases>

26. WHA55.23. Global strategy on diet, physical activity and health [Internet]. [place, publisher, date unknown]. WHA55.23 [cited 2023 Jun 27]. Available from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA57/A57_R17-en.pdf

27. The First Action Plan for Food and Nutrition Policy. WHO European Region 2000-2005 [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2001 [cited 2023 Jun 27]. 41 p. EUR/01/5026013. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/108379>

28. WHO European Action Plan for Food and Nutrition Policy 2007–2012 [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2008 [cited 2023 Jun 27]. 28 p. 4245-44004-62047. WHO/EURO:2008. Available from: https://apps.who.int/iris/handle/10665/349767?search-result=true&query=second+action+plan¤t-scope=10665/107133&rpp=10&sort_by=score∓order=desc

29. European food and nutrition action plan 2015-2020 [Internet]. Copenhagen: World Health Organization; 2014 [cited 2023 Jun 27]. 24 p. EUR/RC64/14 EUR/RC64/Conf.Doc./8. Available from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/337971/64wd14e-FoodAndNutritionAP-140426.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
30. Thirteenth general programme of work 2019–2023 [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2018 [cited 2023 Jun 27]. 53 p. WHO/PRP/18.1. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/thirteenth-general-programme-of-work-2019-2023>
31. Garde A, Zrilić J. International Investment Law and Non-Communicable Diseases Prevention. *The Journal of World Investment & Trade* [Internet]. 2020 Oct 14 [cited 2023 Jul 12];21(5):649-73. doi: <https://doi.org/10.1163/22119000-12340190>
32. Global action plan for the prevention and control of noncommunicable diseases 2013-2020 [Internet]. Geneva: WHO Document Production Services; 2013 [cited 2023 Jul 12]. 55 p. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241506236>
33. Cena H, Calder PC. Defining a Healthy Diet: Evidence for the Role of Contemporary Dietary Patterns in Health and Disease. *Nutrients* [Internet]. 2020 Jan 27 [cited 2023 Jul 12];12(2):334. doi: <https://doi.org/10.3390/nu12020334>
34. Framework for Action. In: Second International Conference on Nutrition; 2014 Nov 19-21; Rome, Italy. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations/World Health Organization; 2014. p. 1-8.
35. World Health Organization (WHO) [Internet]. Healthy diet; 2020 Apr 29 [cited 2023 Jun 27]. Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>
36. Guideline: Sugars intake for adults and children [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2015. 59 p. WHO/NMH/NHD/15.2. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241549028>
37. Guideline: Sodium intake for adults and children [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2012. 56 p. WHO/NMH/NHD/13.2. Available from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77985/9789241504836_eng.pdf
38. Messerli FH, Hofstetter L, Syrogiannouli L, Rexhaj E, Siontis GC, Seiler C, et al. Sodium intake, life expectancy, and all-cause mortality. *European Heart Journal* [Internet]. 2020 Dec 22 [cited 2023 Jun 28]. Available from: <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaa947>
39. Li C, Cobb LK, Vesper HW, Asma S. Global Surveillance of trans-Fatty Acids. Preventing Chronic Disease [Internet]. 2019 Oct 31 [cited 2023 Jun 28];16. Available from: <https://doi.org/10.5888/pcd16.190121>
40. Guidelines: Saturated fatty acid and trans-fatty acid intake for adults and children [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2018. 101 p. Available from: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/nutritionlibrary/cfs-vgfsyn/draft-who-sfa-tfa-guidelines-public-consultation.pdf?sfvrsn=dc29c6af_5
41. Technical consultation on setting global sodium benchmarks for different food categories: report of a virtual meeting [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2022. 36 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/353331>
42. Grosso G, Di Cesare M. Dietary factors and non-communicable disease risk in Europe: evidence for European nutritional guidelines? *European Journal of Public Health* [Internet]. 2021 Oct 1 [cited 2023 Jul 9];31(Suppl 3). doi: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab164.185>
43. Ahmad R, Akter F, Haque M. Editorial: Diet and nutrition for non-communicable diseases in low and middle-income countries. *Frontiers in Nutrition* [Internet]. 2023 Mar 28 [cited 2023 Jul 12];10. doi: <https://doi.org/10.3389/fnut.2023.1179640>
44. Mikkelsen B, Williams J, Rakovac I, Wickramasinghe K, Hennis A, Shin HR, et al. Life course approach to prevention and control of non-communicable diseases. *BMJ* [Internet]. 2019 Jan 28 [cited 2023 Jul 15]:l257. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.l257>
45. Fanzo J, Rudie C, Sigman I, Grinspoon S, Benton TG, Brown ME, et al. Sustainable food systems and nutrition in the 21st century: A report from the 22nd annual harvard nutrition obesity symposium. *The American Journal of Clinical Nutrition* [Internet]. 2021 Sep 15 [cited 2023 Jul 15]. doi: <https://doi.org/10.1093/ajcn/nqab315>
46. Buoncristiano M, Spinelli A, Williams J, Nardone P, Rito AI, García-Solano M, et al. Childhood overweight and obesity in Europe: Changes from 2007 to 2017. *Obesity Reviews* [Internet]. 2021 Aug 10 [cited 2023 Jul 15]. doi: <https://doi.org/10.1111/obr.13226>
47. Report of the commission on ending childhood obesity [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2016 [cited 2023 Jul 15]. 65 p. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241510066>
48. WHO European Childhood Obesity Surveillance Initiative (COSI) Report on the fourth round of data collection, 2015–2017 [Internet]. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe; 2021 [cited 2023 Jul 15]. 90 p. 2495-42251-58349. WHO/EURO:2021. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/341189>
49. Chrissini MM, Panagiotakos DB. Public health interventions tackling childhood obesity at European level: A literature review. *Preventive Medicine Reports* [Internet]. 2022 Dec [cited 2023 Jun 28];30:102068. doi: <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2022.102068>
50. Romanelli R, Cecchi N, Carbone MG, Dinardo M, Gaudino G, Miraglia del Giudice E, et al. Pediatric obesity: prevention is better than care. *Italian Journal of Pediatrics* [Internet]. 2020 Jul 24 [cited 2023 Jul 15];46(1). doi: <https://doi.org/10.1186/s13052-020-00868-7>
51. [Resolution adopted by the General Assembly on 1 April 2016. United Nations Decade of Action on Nutrition (2016-2025)]. [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2016 [cited 2023 Jul 15]. 3 p. 70/259. Russian. Available from: <http://cawater-info.net/pdf/n1609308.pdf>
52. Baker P, Hawkes C, Wingrove K, Demaio AR, Parkhurst J, et al. What drives political commitment for nutrition? A review and framework synthesis to inform the United Nations Decade of Action on Nutrition. *BMJ Global Health* [Internet]. 2018 Feb [cited 2023 Jul 15];3(1):e000485. doi: <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2017-000485>

53. Breda J, Castro LS, Whiting S, Williams J, Jewell J, Engesveen K, et al. Towards better nutrition in Europe: Evaluating progress and defining future directions. *Food Policy* [Internet]. 2020 Oct [cited 2023 Jun 28];96:101887. doi: <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101887>
54. Use of nutrient profile models for nutrition and health policies: meeting report on the use of nutrient profile models in the WHO European Region, September 2021 [Internet]. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe; 2022 [cited 2023 Jun 28]. 78 p. 6201-45966-66383. WHO/EURO:2022. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/363379>
55. Nutrition labelling: policy brief [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2022 [cited 2023 Jun 28]. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/355295>
56. Reformulation of food and beverage products for healthier diets: policy brief [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2022 [cited 2023 Jun 28]. 21 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/355755>
57. REPLACE trans fat: an action package to eliminate industrially produced trans-fatty acids [Internet]. World Health Organization; 2019 [cited 2023 Jun 28]. 7 p. WHO/NMH/NHD/18.4. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240021105>
58. Countdown to 2023: WHO report on global trans-fat elimination 2022 [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2023 [cited 2023 Jun 28]. 62 p. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240067233>
59. WHO global report on sodium intake reduction [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2023 [cited 2023 Jun 28]. 99 p. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240069985>
60. He FJ, Brown M, Tan M, MacGregor GA. Reducing population salt intake – An update on latest evidence and global action. *The Journal of Clinical Hypertension* [Internet]. 2019 Aug 26 [cited 2023 Jul 12];21(10):1596-601. doi: <https://doi.org/10.1111/jch.13664>
61. Smyrnov IP, editor. [Principles of healthy nutrition: a guide to improving the quality of work]. Kyiv: CINDI- Ukraina; 2001. 29 p. Ukrainian.
62. [On the approval of the Concept of improving the food supply and quality of nutrition of the population. Order Cabinet of the Ministers of Ukraine dated 2004 May 26, No. 332-r: as of 2020 Sept 26]. [Internet]. [cited 2023 Jun 01]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2004-p#Text>
63. Serdiuk A, Gulich M, Polka N. [The prevention of non-infectious diseases related to lifestyle, nutrition and physical activity is an important direction of the national strategy of health protection of the population of Ukraine]. *Zhurnal Akademii medychnykh nauk Ukrainy*. 2010;16(2):299-307. Ukrainian.
64. Brych V, Bilak-Lukianchuk V, Slabkyi H, Hut-sol I, Potokii N, editors. [Healthy nutrition: a collection of materials for health care workers kharchuvannia] [Internet]. Uzhhorod: FOP Sabov A.M; 2020. 64 p. Ukrainian. Available from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29992/1/інформ.Харч.%20збірник%20нові%20поля.pdf>
65. [Pro On the approval of the Norms of physiological needs of the population of Ukraine in basic nutrients and energy. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 2017 Sept 3, No. 1073]. [Internet]. [cited 2023 Jun 1]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text>
66. [Pro On the approval of the National Action Plan for non-communicable diseases to achieve the global goals of sustainable development. Order Cabinet of the Ministers of Ukraine dated 2018 Jul 26, No. 530]. [Internet]. [cited 2023 Jun 1]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2018-p#Text>
67. [On the approval of norms and the Procedure for the organization of meals in educational institutions and children's health and recreation institutions. Decree of the Cabinet of Ministers of the Ministers of Ukraine dated 2021 Mar 24 No. 305: as of 2021 Sept 1]. [Internet]. 2021 [cited 2023 Jun 1]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-п#Text>
68. [On the National Strategy for the Development of a Safe and Healthy Educational Environment in a New Ukrainian School. Decree of the President of Ukraine dated 2020 May 25, No. 195/2020]. [Internet], 2020 [cited 2023 Jun 1]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
69. [On the approval of the Sanitary Regulations for general secondary education institutions. Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 2020 Sept 25 No. 2205: as of 2022 Sept 9]. [Internet], 2020 [cited 2023 Jun 1]. Ukrainian. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>
70. [Information bulletin Ukraine. Food habits of adults aged 18-69 years. Key findings from the STEPS study]. [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2022. 4 p. Ukrainian. Available from: https://cdn.who.int/media/docs/librariesprovider2/ukraine/ukraine-factsheet-dietary-habits-of-adults-aged-18-69-years-highlights-from-steps-ukr.pdf?sfvrsn=23409983_7&download=true
71. Serdyuk AM, Gulich MP, Petrenko OD, Lyubarskaya LS, Koblyanskaya AV. The awareness and consciousness of young students about the threat of risk factors of development of non-infectious diseases – modern status of the problem. *Medicni perspektivi* [Internet]. 2019 Apr 2 [cited 2023 Jun 28];24(1):4-14. doi: <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2019.1.162168>
72. Gulich MP, Petrenko OD, Liubarska LS. Competences acquired at school age and their role in formation of food behavior in young people. *Environment & Health* [Internet]. 2021 Jun [cited 2023 Jun 28];99(2):22-7. doi: <https://doi.org/10.32402/dovkil2021.02.022>
73. [Monitoring the implementation of obligations to combat non-communicable diseases in Europe as of 2021]. [Internet]. Copenhagen: Evropeiskoe rehyonalnoe biuro VOZ; 2021 [cited 2023 Jun 28]. 64 p. Available from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/350461/WHO-EURO-2021-4479-44242-62495-rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
74. Branca F, Lartey A, Oenema S, Aguayo V, Stordalen GA, Richardson R, et al. Transforming the food system to fight non-communicable diseases.

BMJ [Internet]. 2019 Jan 28 [cited 2023 Jun 28];l296. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.l296>

75. Bongaarts J. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets FAO, 2020, 320 p. Population and Development Review [Internet]. 2021 Jun [cited 2023 Jul 15];47(2):558. doi: <https://doi.org/10.1111/padr.12418>

76. Baker P, Machado P, Santos T, Sievert K, Backholer K, Hadjidakou M, et al. Ultra-processed foods and the nutrition transition: Global, regional and national trends, food systems transformations and political economy drivers. Obesity Re-

views [Internet]. 2020 Aug 6 [cited 2023 Jul 15];21(12). doi: <https://doi.org/10.1111/obr.13126>

77. Yu E, Malik VS, Hu FB. Cardiovascular Disease Prevention by Diet Modification. Journal of the American College of Cardiology [Internet]. 2018 Aug [cited 2023 Jul 15];72(8):914-26. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jacc.2018.02.085>

78. UN-Nutrition Strategy 2022–2030. One UN for nutrition [Internet]. Rome, Italy: UN-Nutrition; 2022 [cited 2023 Jul 15]. 22 p. Available from: https://www.unnutrition.org/sites/default/files/2023-03/UN-Nutrition-Strategy-2022-2030_WEB_28Oct2022_EN.pdf

Стаття надійшла до редакції
06.06.2023

